

45, 48, 49; el-Mutaffi'n 83/10); "Öyle iken rabbınızın nimetlerinden hangisini ya-lanlarsınız?" meâlindeki âyet ise otuz bir yerde (er-Rahmân 55/13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77) geçmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *Şihâh*, "âyet" md.; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "âyet" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "âyet" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "âyet" md.; Mustafavî, *et-Tahkîk*, "âyet" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "âyet" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "âyet" md.; *Kâmus Tercümesi*, "âyet" md.; Buhârî, "İmân", 10, "Menâkıb", 27, "Rikâk", 19, "Bed'ü'l-halk", 88; Müslim, "Münâfikîn", 46, "Fiten", 39-41, 118, "İmân", 127-128; Tirmizî, "Tefsîr", 1; Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. A. Hasan Sabri), Mekke 1406/1986, s. 68; Ebû Nuaym el-Cürcânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, Halep 1397/1977, s. 93, 219, 235; Bâkılânî, *el-Beyân* (nşr. Josef Maccarthy), Beyrut 1958, s. 3, 31, 33, 35; Kâdî Abdülcebbar, *Teşbîtü delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerim Osman), Beyrut 1966, II, 313, 416, 417, 509; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 105; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 154-156; Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-veciz* (nşr. Tayyar Altıkulaç), Beyrut 1395/1975, s. 9-31; Kurtubî, *Tefsîr*, I, 66; Nizâmeddin en-Nisâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân* (nşr. İbrâhim Utve İvâd), Kahire 1381-91/1962-71, I, 29; İbn Kesir, *en-Nihâye* (Zeynî), I, 49, 51, 159, 165; a.mlf., *Tefsîr*, I, 7-8; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 249-252, 266-268; III, 8-33; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 14-81, 184-195; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 380-385; *Keşfü'z-zunûn*, I, 204; *İzâhu'l-meknûn*, I, 7, 145, 183; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 23-24, 569-570; V, 3184; M. Reşid Rızâ, *Tefsîrül-menâr*, Beyrut 1353-54 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 287, 417; III, 313; XI, 223, 304; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1983, s. 126-127; Ömer Süleyman el-Eşkar, *er-Rusûl ve'r-risâlat*, Küveyt 1405/1985, s. 121-123; Osman Kesioğlu, *Nüzûlünden Günü-müze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, Ankara 1987, s. 126-127; İsmail Hakkı İzmirli, "Âyet", *İTA*, I, 662-669; Ahmet Ateş, "Âyet", *İA*, II, 63-64; A. Jeffery, "Âya", *El²* (İng.), I, 773-774.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ
ABDURRAHMAN ÇETİN

ÂYETULLAH

(آية الله)

İsnâaşeriyye Şiâs'ınm
âlim ve fakihleri için kullanılan
bir unvan.

Şiâ âlim ve fakihlerinden birinin veya bir kısmının ilmî bakımdan diğerlerinden daha üstün olduğu kanaatine varılırsa bunlara "âyetullâhi'l-uzmâ" denilir. Dinî ve ilmî bakımdan fazilet ve kemal sahibi olduklarına inanılan bu kişiler hakkında özellikle âyetullah unvanının ter-cih edilmesi, "âyet" kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın alâmet ve işareti gibi

mânalarda kullanılmasından ve bunla-rın ilâhî hakikatlerin tercümanı olarak kabul edilmelerinden ileri gelmektedir. Halkın şer'î ve dinî vazifelerini amelî ko-nularda yetki sahibi olan bu kimselerin sözlerine göre yerine getirmelerinden do-layı bunlara "merci-i taklîd" veya "müc-tehid-i mukalled" de denilmektedir.

Şi'ler'de âyetullah unvanı ilk defa Allâ-me el-Hillî diye bilinen Hasan b. Yüsuf b. Ali b. Mutahhar (ö. 726/1325) için kul-lanılmıştır. Nitekim *el-Bâbü'l-hâdî'âşer* ve *Nehcü'l-müstersidîn* adlı eserlerinin mukaddimesinde Allâme Hillî'den bah-seden Cemâleddin Mikdâd b. Abdullah Süyûrî, onu "âlemler içinde Allah'ın âyeti" olarak vasıflandırmıştır. Söz konusu unvanın kullanılmasından önce Şiâ'nın önde gelen bütün âlimlerinin kendilerine has birer lakabı vardı. Meselâ *Kütüb-i Erbaa** olarak bilinen eserlerin müellifle-rinden Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî (ö. 329/941) "Sikatü'l-İslâm", İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö. 381/991) "es-Sadûk" ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tüsî de (ö. 460/1067) "Şey-hu't-tâife" unvanlarıyla anılmaktaydılar.

Safevîler devrinde ulemâ için daha çok "şeyh, molla, mevlânâ, ahund" gibi umu-mi unvanlar, Kaçarlar devrinde ise "ale-mül'hudâ, nizâmül'-ulemâ, şeriatnmedârî, sadrül'-efâdil" vb. unvanlar kullanılmıştır. Sünnîler'in öteden beri İmam Gazzâlî için kullandıkları "hüccetü'l-İslâm" tabiri, İran'da meşrutîyet devrin-den itibaren Şiâ âlimleri arasında da ge-çerli olmaya başladı. Bu devirde meşru-tiyet öncülerinden Seyyid Abdullah Bih-behânî ve Seyyid Muhammed Tabata-bâî'nin hüccetü'l-İslâm unvanı ile anıldı-ğı, bazan da ikisine birden "hücceteyn" denildiği görülmektedir. Bu sırada Şiâ arasında daha önce kullanılan âyetullah unvanı giderek yerleşmeye ve adı geçen iki âlim "âyeteyn" diye de anılmaya baş-ladı. Yine Necef'te ikamet eden ve meş-rutiyeti destekleyen Mirza Halil Tahrâ-nî, Kâzım Horasânî ve Abdullah Mâzen-derânî adlı müctehidlerin de âyetullah lakabını aldıkları bilinmektedir. Bu de-virden itibaren din âlimleri ve mezhep fakihleri hakkında "âyât-ı izâm ve hu-cec-i İslâm" tabiri de yerleşti.

Hâc Şeyh Abdülkerim Hâirî Yazdî (ö. 1355/1937) vasıtasıyla Kum şehri ilim çevresinin yeni bir şekil ve gelişme ka-zanması üzerine âyetullah unvanı civar-daki fakih ve müctehidler için de kulla-nılmıştır. Bunlar arasında, merci-i tak-lîd olan ve mensuplarının amelî görevle-

rinde rehberlik edenlere de âyetullâhi'l-uzmâ denilir. Necef'te Âgâ Hâc Seyyid Ebû'l-Hasan İsfahânî (ö. 1946) ve Kum'da Âgâ Hâc Âgâ Hüseyin Burûcirdî (ö. 1961) en önemli âyetullâhi'l-uzmâ idiler. Bu unvanla anılanlar arasında en meşhur sima olan Rühullah Humeynî, 1979 İran İslâm inkılabından sonra "imam" unva-nıyla da anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîş b. İbrâhim Tiflîsî, *Vücûh-i Kur'ân*, Tahran 1340 hş., s. 5; Reşidüddîn-i Meybedî, *Keşfü'l-esrâr ve 'uddetü'l-ibrâr*, Tahran 1330-39 hş., VIII, 546; Şerif er-Radî, *Gencîne-yi Dâ-nişmendân*, Tahran 1353 hş./1974, IV, 1-4; Hâkânî-i Şîrvânî, *Divân*, Tahran 1338 hş., s. 858; Süyûrî, *en-Nâfi'* *yeume'l-haşr ft şerhi bâ-bi hâdî'âşer*, Tahran 1366 hş., s. 1; a.mlf., *İrşâ-dü'l-tâlibîn ilâ Nehci'l-müstersidîn* (nşr. Mehdi er-Recâî), Kum 1405/1984, s. 4; *Reyhânetü'l-edeb*, I, 243; II, 399, 470; Dihhudâ, *Luğatnâ-me*, I, 228-229; Ahmed Kesrevî, *Târîh-i Meşrû-dâ-yi İran*, Tahran 1340 hş./1961, s. 379-380, 384, 387; Celâl Metinî, "Bahşî der Bâre-i Sâ-bıka-i Târîhî-yi Elkâb ve 'Anâvîn-i 'Ülemâ der Mezheb-i Şi'a", *Mecelle-i İran*, sy. 4, Wa-shington 1983, s. 560-608; Abdülaziz Sâhib-Cevâhir, *Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i İslâmiyye-yi İran*, Tahran, ts., I, 86-87; J. Calmard, "Âyatullah", *El² Suppl.* (İng.), s. 103-104; Hamid Algar, "Âya-tallah", *Elr*, III, 133.

MEHDİ MUHAKKIK

ÂYETÜ'L-KÜRSİ

(آية الكرسي)

Bakara sûresinin
tevhid akidesini anlatan
255. âyetinin adı.

Adını, âyetin içinde geçen ve "taht, hü-kümranlık, ilim, kudret" gibi mânalara gelen *kürsî** kelimesinden almıştır. Na-zillili Muhammed Hakkı, Âyetü'l-Kürsî'nin fazileti hakkında doksan beş hadis ve ayrıca bu âyet için doksan üç isim tesbit ettiğini kaydettikten sonra ken-disinin önem verdiği bazı delillere daya-narak âyetin kırk kadar adını zikretmek-tedir (bk. *Hâzinetü'l-esrâr*, s. 125-138). Ge-nellikle bu isimler ya Âyetü'l-kürsî'nin fazileti (a'zamül'-âyât, seyyidetü âyi'l-Kur-ân, efdalü âyi'l-Kur'ân, eşrefü âyi'l-Kur'ân) veya konusu (âyetü sıfatillâh, âyetü't-tevhîd) yahut da okunduğu takdirde sağla-yacağı faydalar (el-âyetü'l-hâfiza, el-âye-tü'd-dâfia) göz önünde bulundurularak düşünölmüş ve düzenlenmiştir.

Tamamı on cümleden ibaret olan Âye-tü'l-kürsî'de Allah Teâlâ'nın birliği, O'nun hay (daima diri) ve kayyûm (zâtı ile kaim) olduğu, uyuklama ve dalgınlık gibi be-şerî sıfatlardan münezze olup kâinatı kendi tasarrufunda bulundurduğu, O'nun

Kâmil Akdik'in Âyetü'l-kürsî'yi ihtiva eden sülûs levhası (Esat Fuat Tugay koleksiyonu)

Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1864/2; Se-rez, nr. 4015/1; Şehid Ali Paşa, nr. 314/2; Râşid Efendi, nr. 50; Pertev Paşa, nr. 621/2; Fâtih, nr. 167, 5340/20; Esad Efendi, nr. 3415/4, 3665/10).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "krs" md.; *Müsned*, VI, 461; Buhârî, "Vekâlet", 10; Müslim, "Müsâfirîn", 258; Ebû Dâvûd, "Şalât", 352, "Hurûf", 1; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 2; Taberî, *Tefsîr*, III, 4-9; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr*, VII, 2-14; Kurtubî, *Tefsîr*, III, 268-269; İbn Kesir, *Tefsîr*, I, 450-459; Süyûtî, *Âyetü'l-Kürsî: me'ânihâ ve fezâ'ilühâ* (nşr. Yûsuf el-Bedrî), Tunus 1985; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, III, 5-12; Nazîlîli Muhammed Hakki, *Hazînetü'l-esrâr*, Kahire 1306, s. 125-140; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 849-860.

MUSTAFA ÇETİN

AYIN

(bk. AYN).

AYINTAB

(bk. GAZİANTEP).

AYINTÂBÎ, Mehmed Münib

(ö. 1823)

Osmanlı âlimi,
kadî, edip ve şair.

izni olmadan kimsenin şefaât edeme-yeceği, bilgisinin ezel ve ebedî kuşattığı, kudretinin arz ve semaları kapladığı ve zâtının çok yüce olduğu bildirilerek tevhid inancının esasları açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Âyetü'l-kürsî'nin fazileti hakkındaki bazı hadislerde Hz. Peygamber Kur'an'da en büyük âyetin Âyetü'l-kürsî olduğunu (Müslim, "Müsâfirîn", 258; Ebû Dâvûd, "Şalât", 352, "Hurûf", 1), yatağına girerken onu okuyan kimseyi Allah'ın koruyacağını ve şeytanın ona yaklaşamayacağını (Buhârî, "Vekâlet", 10), bu âyetin içinde Allah'ın en yüce isminin bulunduğunu (*Müsned*, VI, 461) ve Kur'an âyetlerinin efendisi olduğunu (Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 2) haber vermiştir. Rivayet tefsirlerinde yer alan bazı hadislerde de Âyetü'l-kürsî'yi okuyana Allah'ın hemen bir melek göndereceği, ertesi güne kadar bu meleğin onun iyiliklerini yazacağı ve kötülüklerini sileceği, farz namazların arkasından onu okuyanın da öldüğü zaman cennete gireceği ifade edilmiştir. Bu hadislerde işaret edilen fazileti sebebiyledir ki Âyetü'l-kürsî namazların sonunda genellikle okunan bir âyettir. Aynı inançla namaz dışında da sık sık okunan âyetler arasında yer alır.

Âyetü'l-kürsî hakkında daha çok "Tefsîru âyeti'l-kürsî" adıyla yazılmış müstakil tefsir risâleleri de vardır (meselâ bk.

Münib mahlası ve "hoca" unvanıyla meşhur olan Ayıntâbî, babası Mehmed Efendi debbâglık yaptığı için memleketinde "debbâgîzâde" diye tanınmıştır. İlk tahsilini Gaziantep'te yaptı. Hal tercümesine ait sıhhatli bilgiler ihtiva eden icâzetnâmesinden anlaşıldığına göre Ebû Bekir el-Çarpinî, Antep Kale Camii imamı Mustafa Efendi, Halil el-Pusdali, İbnü'l-Gazzâl Hasan es-Siyâhî ve Hâki Abdurrahman Efendi'den İslâmî ilimler, edebiyat ve riyâziyyât okudu. 1768'de İstanbul'a giderek orada birçok hocadan ders okudu. Beyzâvî tefsirine yazdığı hâşiye ile tanınan İsmâil Konevî'nin derslerine devam ederek ondan icâzet aldı. Ardından memuriyet hayatına başladı. 1775 yılında müderris oldu. Şeyhülislâm Ebû İshakzâde Atâullah Mehmed Efendi'ye de hocalık yapan Ayıntâbî, daha sonra Sarây-ı Hümâyûn hocası (şeyhülmuallimîn) oldu. I. Abdülhamid devrinde 1783'te huzur derslerinde *mukarrir** olarak görev aldı. 1794'te Kudüs-i şerif pâyesıyla İzmir kadılığına getirildi. Ardından Bilâd-ı Hamse pâyesi, 1799 yılında Mekke pâyesi, 1804'te İstanbul pâyesine nâil oldu. Evkâf-ı Haremeyni's-şerîfeyn müfettişliği de yapan Ayıntâbî,

Ayıntâbî'nin *Teystrü'l-mesrî* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Hüsvre Paşa, nr. 382)

1807 yılında Meclis-i Mükâleme memuru ve aynı yıl içinde Anadolu kazaskeri oldu. III. Selim'in tahttan indirilmesi olayında müsamahakâr davrandığı ileri sürülerek 1808'de Şeyhülislâm Atâullah Efendi ile birlikte İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Daha sonra Ankara'ya (1809) ve oradan da Antep'e sürgüne gönderilmişken Güzelhisar'da (Aydın) oturmasına izin verildi. 20 Şevval 1238 (30 Haziran 1823) tarihinde seksen yaşlarında vefat etti ve Aydın Câmi-i Atik Kabristanı'nda Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ile Şeyhülislâm Atâullah Efendi'nin kabirleri önüne defnedildi.

İslâmî ilimlerde geniş vukuf sahibi olan Ayıntâbî eserlerini Türkçe ve Arapça kaleme almıştır. Şiirleri daha çok tarih manzumelerinden ibarettir.

Eserleri. 1. *Terceme-i Şerhu's-Siyer-i'l-kebîr*. Ebû Hanîfe'nin talebesi Muhammed eş-Şeybânî'nin *es-Siyerül-kebîr* adlı devletler hukukuna dair meşhur eserine Serahsî'nin yaptığı şerhin Türkçe tercümesidir. Arapça aslından (Hay-